

491.82

N 241

STANFORD UNIVERSITY
LIBRARIES

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

OCT 27 1966

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. XIV, св. 1.

БЕОГРАД, 1964.

САДРЖАЈ

	Страна
1) М. Стевановић, Продуктивност неких наставака којима се граде <i>nomina agentis</i> — — — — —	1
2) Р. Бошковић, Је ли Вук у Рјечник уносио речи из Горскога вијенца? — — — — —	20
3) Проф. др Александар Ђ. Костић, Језик наше медицинске литературе — — — — —	27
4) Живојин Станојчић, Стилске функције једног дијалектизма — — — — —	43
5) А. Пецо, Двојаки облици једног изведеног придјева —	49
6) М. Шамић, Неколико допуна о употреби интерпункцијских знакова — Питања за дискусију — — — — —	55
7) Момчило Д. Савић, Нови Правопис и транскрибовање италијанских имена — — — — —	62
8) Језичке поуке — — — — —	66

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник академик др МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
Секретар Уређивачког одбора др Берислав М. Николић

Штампа: Издавачко-штампарско предузеће „Обод“ — Цетиње

СТИЛСКЕ ФУНКЦИЈЕ ЈЕДНОГ ДИЈАЛЕКТИЗМА

1.

У тзв. стилском комплексу, који узимамо према дефиницији теоретичара књижевности као неопходан елемент анализе стила,¹ своје место треба да имају и лингвистички чиниоци. Они у обради односа стила према језику то место несумњиво и имају, па је сигурно добро што се у једној таквој анализи, или боље — у једној дефиницији основних принципа стилске анализе, имплицира да је носилац индивидуалног обележја, дакле — стила, језички типски одломак, низ језичких форми, рекли бисмо, који се у (условно узетој) јединици стила прекида неочекиваним елементом.² Кажемо да је то сигурно — добро, ако не и тачно, јер присуство лингвистичког чиниоца видимо и ми, иако друкчије и комплексније. Ми, наиме, у неопходном медијуму комуникације, у језику, не пренебрегавамо ни екстралингвистичке моменте, који несумњиво имају свој значајан утицај на сам језик.

2.

То, друкчије речено, значи да у појави извесних форми које се узимају као стилске претпостављамо законитост онемо што поменути аутори називају *неочекиваност*, а да ту законитост видимо као комбинацију целине и дјела. При томе, појму *целина* дајемо опет потпун језички садржај, тј.

¹ Z. Škreb, Stil i stilski kompleksi, A. Flaker — Z. Škreb, Stilovi i razdoblja, MH Zagreb, 1964, стр. 131—148.

² M. Riffaterre, Criteria for Style Analysis, Word, Volume 15, Number 1, april 1959, стр. 171.

узимамо је као категорију која се, ма колико условљена, може изједначити са системом.³

Проф. М. Стевановић у својој књизи истиче, нпр., чињеницу да је Вук дајући у своје преводу Новог завјета класично дело *новог књижевног језика*, у његов систем унео, поред страних елемената, и око 50 словенских речи,⁴ које чине истовремено и својеврсне архаизме. Услов који му је „дао слободу“ (слободу у односу на његову „догму“ о народном језику у књижевности) да то учини била је, и по нашем мишљењу, управо та (условна) *целина*, одн. — у овом случају — архаичнопеснички карактер дела које је преводио. Екстралингвистички факат идејне концепције о природи дела потпомогао је свесно архаизирање начина говора, а његова је објективна слика у језику одређен број речи типа *спаситељ*, *гонитељ* и др.⁵ Дакле — ништа неочекивано и ништа изван система, иако у *систему продуктивних наставака* те речи сматрамо архаичним.⁶ То је, уосталом, и природно јер се језичке промене, како је истицано, и не могу разумети изван система,⁷ нити пак постојати без њега.

3.

У систему нормативног књижевног језика заменица *vas* (= *sav*) представља несумњиви архаизам, односно дијалектизам.⁸ Исто се може рећи за ову заменицу и кад је нађемо у језику И. Андрића, као језику у чијем је посебном, појединачном систему изванредно доследно утиснут лик општекомуникативног система. Самим тим ова заменица улази у фонд речи које својом појавом сигурно постављају одређена питања, и то утолико пре што је и сам писац већ врло

³ »Qu'est-ce qu'un système synchronique? C'est un système existant à un moment donné dans la conscience linguistique d'une collectivité de sujets parlants et constituant une prémisses indispensable de la parole« (R. Jakobson, Remarques sur l'évolution phonologique du russe comparée à celle des autres langues slaves, Selected Writings, 'S-Gravenhage, 1962, стр. 19).

⁴ М. Стевановић, Савремени српскохрватски језик — Граматички системи и књижевнојезичка норма, I, Београд, 1964, стр. 49.

⁵ М. Стевановић, Ibid., стр. 49 и д.

⁶ М. Стевановић, Ibid., стр. 539—540.

⁷ R. Jakobson, Selected Writings, I, 'S-Gravenhage, 1962, стр. 18—19.

⁸ И. Поповић, Нека размишљања о граматици, НЈ н. с. IV, св. 5—8, 1953, стр. 257—258; Rječnik JAZU, sv. 62, Zagreb, 1955, pod *sav*; М. Стевановић, Савремени српскохрватски језик, I, Београд, 1964, стр. 115.

рано, у једном свом књижевном приказу,⁹ формулисао сасвим изграђен став по коме дијалектизми своје постојање у књижевном језику, који је обавезна основа песниковог изражавања, оправдавају једино потребом да се мисао потпуније изрази.

Ипак у језику Ива Андрића заменица *сав* у своје архаичном (и данас дијалекатском) облику *вас* јавља се напоредо с њеним књижевнојезичким обликом и то тако да се јасно показује присуство и свесног архаизирања текста, одн. говора¹⁰ и деловања доминантног стилског комплекса на начин који Џ. Хердан (G. Herdan) карактерише као пишчево подвргавање подсвесном фактору,¹¹ што ми ниже, доводећи то у везу с неким, строго узевши, екстралингвистичким факторима и ослањајући се на Џ. А. Милера (G. A. Miller), прецизирамо нешто више.

Испитивањем ауторовог говора у текстовима приповетке *Ђерзелез у хану* (1918), *Приповедака* (1924), *Ex Ponta* (1920) и *Гоје* (1928—29) може се доћи до следеће слике употребе заменице *вас*:

а) У приповеци *Ђерзелез у хану* (1918) и у приповеткама из 1924, које представљају типично приповедачки текст, ова заменица је готово редовно у облику *вас*:

— Чим он запјева освоји одмах и занесе *вас* хан (КЈ П, св. 3, 1918, стр. 84); да се *вас* хан тресе од смијеха (КЈ П, 3, 1918, 85); малко оборио главу и дахнући *вас* знојем... стајао тако часак (КЈ П, 3, 1918, 86); док се *вас* не узноји (Прип. 1924, 7); Зид у прочељу према вратима је био *вас* жут и влажан (Прип. 1924, 20); док не истјера *вас* севдах (Прип. 1924, 37); *Вас* у леду од главе до пете (Прип. 1924, 51); и помијеша се *вас* с њом (Прип. 1924, 52); *Вас* савијен (Прип. 1924, 53); Буди се *вас* у зноју (Прип. 1924, 63); како је *вас* раскидан (Прип. 1924, 68); однекуд *вас* масан (Прип. 1924, 109).

Поред ње, у истом тексту, ова је заменица сасвим изузетна у облику *сав* — у изразу *у сав глас*:

— и рида у *сав глас* (Прип. 1924, 109).

⁹ Ivo Andrić, *Dragutin M. Domjanić: Kipci i popevke*, Književni Jug, I, br. 3—4, 1918, стр. 159—160.

¹⁰ R. Jakobson, *Selected Writings*, I, 'S-Gravenhage, 1962, стр. 19.

¹¹ G. Herdan, *Language as Choice and Chance*, Groningen, 1956, стр. 12.

б) У лирско-прозном тексту *Ex Ponta* (1920) јавља се само књижевнојезички облик *сав*:

— Згријати се нисам могао, али сам *сав* протрнуо од студени и у неком једноличном болу заспао (*ЕхР* 1920, 28); И самилост за *сав* јад човјеков (*ЕхР* 1920, 87).

в) У есејистичкој прози *Гоја* (1928—29) опет се јавља једино у књижевнојезичком лику:

— *Сав* превире и кипти од снаге (*ЗоГ* 1961, 26),

а никако као *вас*, као што те заменице у архаичном облику нема ни у једном есејистичком тексту штампаном пре тога (исп., нпр., радове Ива Андрића у *Књижевном Југу* I, 1918, стр. 86, 159—160; 247—250; 270; 356; 45—46; 390—391; 467—468; *КЈ* II, 1918, стр. 63; 108—109; 193—195; 406—407).

Добијена слика односа ова два лика заменице *сав* у различитим врстама текста, а у приближно истом периоду (1918—1920—1924—1928), уз наведени став пишчев о дијалектизмима, коме је писац остао увек доследан, о чему сведочи и уопште мали број дијалектизама код њега, упућује на закључак да је употреба облика *вас* везана за *приповедачке* радове из ранијег периода, да је, дакле, један од елемената одређеног приповедачког манира пишчевог.

Чињеница је да у новијим и најновијим приповедачким радовима налазимо само примере типа:

— Смењивао се на капији *сав* тај многобројни и шарени свет (*НДГ* 1950, 166); Тој страсти он је служио *сав*, без мере (*ТХ* 1947, 255);

или, без обзира на време, тј. и у раним и у познијим радовима, још чешће примере типа:

— *Цио* је хан заударео (*КЈ* II, 3; 1918, 83); а онда се *цео* човек сложи у себе (*ТХ* 1947, 226); Остаде и *цео* живот касабе (*НДГ* 1950, 336); као да је *цео* Конак прожет тим задахом (*ТХ* 1947, 29) —

— тј. са придевом *цео*, као актуалним обликом с којим наши речници идентификују заменицу *сав* с придевским значењем¹² и који је, кад се посматра у опозицији са *вас*, нарочито значајан у прилошкој синтагми *цео дан*, сасвим комуникативној у свим периодима Андрићевог писања, нпр.:

¹² Rječnik JAZU, sv. 62, Zagreb, 1955, pod *sav*, 2.

— и који по *цмо дан* почивају у поносном блиједиљу (ЕхР 1920, 31); и иза таквих снова сам невесео *цмо дан* (ЕхР 1920, 31); Мислим сам *цмо дан* на живот свој (ЕхР 1920, 65); по *цмо дан* трепти над њима црвен жар (ЕхР 1920, 66); вољели смо се *цмо дан* (ЕхР 1920, 88); Пошто сам се нарадио *цмо дан* (ЕхР 1920, 105); Тај подмукли мирис пратио би консула... по *цео дан* (ТХ 1947, 29) и сл.

Та чињеница истовремено потврђује само временску ограниченост одређеног манира, а не и лабилност читавог језичког система коју би морало претпоставити оно тумачење архаизама и дијалектизама које полази од постепеног потпуно независног губљења извесних облика у језичком осећању писца.

4.

У оваквоме односу, који се и поред свега, бар у резултату, ипак своди на однос *стил : норма*,¹³ пада у очи и чињеница да писац у једном *приповедачком* стилском комплексу, који се може јавити и неконтролисано, архаични облик заменице *вас* осећа као такав део целине који му дозвољава да занемари факат нормативног језика да је и прилошка синтагма *вас дан* (у значењу *цео дан*) архаизам чији је облик с другим значењем кодификован као *ваздан*¹⁴ и да отуда, поведен овим последњим, који и сам често употребљава, и у новијим делима употребљава примере где *вас* има придевско значење, тј. примере типа:

— вежбали су по *вас дан* војнике (НДЂ 1963, 148); Сада се по *вас дан*... смењивао на капији сав тај многобројни и шарени свет (НДЂ 1963, 153).

У њима се, доследно у разним издањима, налази, дакле, *вас дан*, а не *цео дан*, како бисмо увек очекивали с обзиром на чињеницу да је у Андрићевом језику, како смо видели, то чест тип синтагме, у којој је зависни део, тј. придев *цео*, рекосмо, — актуални облик који наши речници узимају као синоним заменице *сав* кад она има придевско значење.

¹³ М. Riffaterre, Word, 15, 1, april 1959, стр. 169.

¹⁴ В. Правоспис српскохрватскога књижевног језика, МС—МХ Нови Сад — Загреб, 1960.

Оваква интерпретација односа појединачног језичког остварења према комуникативном објашњава је. Познат је, наиме, у лингвистици експеримент што га наводи Џ. А. Милер, којим се доказује вредност, у строгом смислу узето, екстралингвистичких елемената асоцијације за јављање одређених речи у говору и њихово исказивање.¹⁵ Томе истом процесу може и писац бити подложен, а с обзиром на интензитет комплекса који условљава асоцијацију његов је однос према језичкој норми и различит у различним условима експресије. Отуда се један облик изузетне архаичности или изузетне дијалекатске ограничености, као нешто што одступа од система, може наметнути а да у истом синхроничном систему не буде неочекиван.

Живојин Станојчић

¹⁵ G. A. Miller, Langage et communication, Paris, 1956, стр. 237